

Necesitate și libertate în dezvoltarea României socialiste

Prof. dr. Mihu Achim

(Cluj-Napoca)

În lucrările marxiste clasice, necesitatea este privită ca ansamblul legilor și tendințelor sociale iar libertatea apare ca activitate a oamenilor bazată și în concordanță cu cerințele necesității. Forțele sociale — spunea Engels în *Anti-Dühring* —, la fel ca și forțele naturii, acționează în chip orb, violent și nimicitor, atâta timp cât nu le cunoaștem și nu ținem seama de ele. Dar în clipa în care am înțeles activitatea, sensul și efectele lor, nu mai depinde decât de noi ca să le supunem tot mai mult voinței noastre și să atingem prin ele scopurile noastre.

Schematic libertatea ar putea fi prezentată, printr-o primă aproximare, ca o corelație bivariată între dimensiunea gnoseologică și cea acțională :

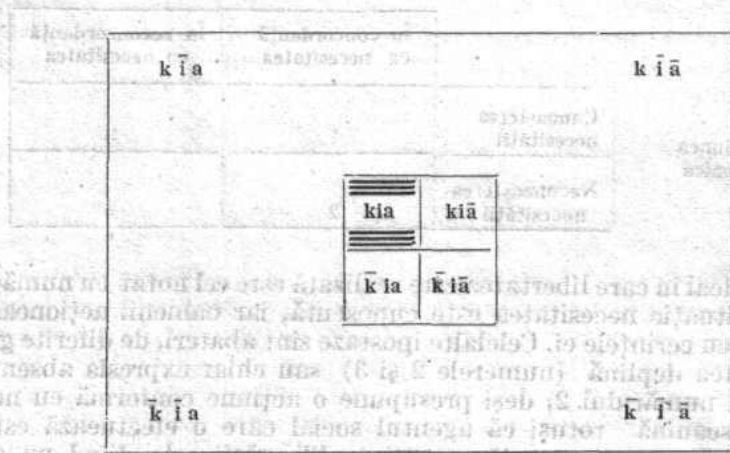
Dimensiunea acțională

		Dimensiunea acțională	
		În concordanță cu necesitatea	În neconcordanță cu necesitatea
Dimensiunea gnoseologică	Cunoașterea necesității	1	3
	Necunoașterea necesității	2	4

Cazul ideal în care libertatea este realizată este cel notat cu numărul 1. În această situație necesitatea este cunoscută, iar oamenii acționează în concordanță cu cerințele ei. Celelalte ipostaze sînt abateri, de diferite grade, de la libertatea deplină (numerele 2 și 3) sau chiar expresia absenței ei totale. Cazul numărului 2, deși presupune o acțiune conformă cu necesitatea, nu înseamnă totuși că agentul social care o efectuează este cu adevărat liber. El nu posedă conștiința libertății sale, fiind un agent „orb” al necesității. Situația 3 exprimă divorțul dintre cunoaștere și acțiune : deși necesitatea este cunoscută, acțiunea urmează alte direcții decât cele solicitate de legile și tendințele sociale. În sfîrșit, în cazul numărului 4, agentul este în mod total sub imperiul fatalității, atît din punctul de vedere al cunoașterii, cît și din cel acțional.

Dar, așa după cum rezultă din alte texte marxiste, raportul dintre necesitate și libertate este mult mai complex, neputînd fi redus la corelația dintre două variabile, cum l-am prezentat mai înainte, deși corelația respectivă este deosebit de importantă. Agenții sociali acționează în societate, de regulă și în ultimă instanță, în concordanță cu interesele lor. În legătură cu aceste interese se pot spune mai multe lucruri: a. ele pot fi determinate în conformitate cu poziția oamenilor în societate (planul obiectiv), ținînd seama de ceea ce ei spun și consideră că sînt interesele lor (planul subiectiv) și ca urmare a utilizării ambelor modalități (descoperim astfel nepotrivirile dintre planul obiectiv și cel subiectiv); b. oamenii pot susține interese concordante cu necesitatea care decurge din poziția lor socială, interese necoerente cu situația obiectivă respectivă atît unele cit și altele. În cazul în care între interesele susținute (planul subiectiv), pe de-o parte, și cele rezultate din poziția socială (planul obiectiv), pe de altă parte, nu există o unitate, rezultatele acțiunilor oamenilor de înlăptuire a intereselor lor (afirmate de ei ca atare) nu sînt, bineînțeles, cele așteptate. De obicei, acest gen de acțiuni sînt bazate pe o falsă conștiință a propriei existențe. Rezultă de aici că reflectarea vieții sociale, respectiv cunoașterea socială este dependentă, în ceea ce privește valoarea ei de oglindire a necesității, de poziția socială a claselor și păturilor sociale de unde se recrutează, de fapt, agenții sociali.

Toate aceste idei pot fi prezentate printr-o diagramă Carroll de tipul unui pătrat dublu, utilizată în logica simbolică. În cadrul ei sînt luați în considerare trei termeni (sau variabile) și anume: k = cunoașterea necesității; i = interese conforme cu necesitatea; a = acțiune socială în concordanță cu necesitatea.

În cadrul acestei diagrame raportul primar dintre dimensiunea gnoseologică și cea acțională este dezvoltat, luîndu-se în considerare atît corelația dimensiunii gnoseologice cu domeniul intereselor, cit și corelația acționalului cu acest domeniu. Doar procedînd astfel, ajungem la variabila independentă, în raport cu care, atît dimensiunea gnoseologică, cit și cea acțională sînt doar variabile dependente și pot avea față de ele

(adică față de interese) doar o independență relativă. Cadrul real și fundamental al libertății este cel al pătratului mic din diagrama Carroll, adică în acele situații în care elementul *i* (interese conforme cu necesitatea) este prezent.

Ținând seama de cele spuse și încercînd să specificăm semnificația elementelor diagramei utilizate de noi putem formula cîteva propoziții esențiale: 1. Pătratul *kia* (adică cel hașurat) indică starea de libertate. Numai atunci cînd interesele oamenilor în acord cu cerințele necesității sînt concordante cu acțiunea lor, la rîndul ei conformă cu necesitatea, cînd interesele oamenilor sînt în armonie cu rezultatele cunoașterii autentice, libertatea se realizează realmente, ca o corespondență între acțiunea în concordanță cu necesitatea și cunoașterea necesității; 2. În condițiile societății comuniste, avută în vedere de către Marx, situațiile de la extremele pătratului mare au un caracter aberant. Este de presupus că această societate promovează, ca tendință, doar interesul în conformitate cu cerințele necesității. Tocmai de aceea în analiza raportului dintre libertate și necesitate cazurile, *kia*, *k̄ia*, *kiā*, *k̄iā* nu sînt operaționale; 3. În cadrul societății comuniste, pe fondul unor interese sociale concordante cu necesitatea vor apărea ca fiind dominante situațiile *kia*, *kiā*, *k̄ia* și *k̄iā*. Dintre acestea prima, *kia*, va avea un caracter tipic iar celelalte vor fi abateri de grade diferite de la libertatea autentică.

Pe lângă cele spuse mai trebuie să facem o precizare. Semnalînd corelația dintre cele trei elemente (cunoaștere, interes, acțiune) nu am epuizat încă întreaga complexitate a raportului dintre necesitate și libertate. Numai cîteva probleme vom aduce în sprijinul acestei aprecieri. Necesitatea este ea însăși diferențiată. S-ar putea vorbi despre legile și tendințele care guvernează o societate dată (necesitatea intrasistemică), legile și tendințele care se manifestă în sensul trecerii de la o societate la alta (necesitatea transistemică) și despre legile și tendințele care fac posibilă și reală existența simultană sau coexistența internațională a unor țări sau grupuri de țări cu orînduirii sociale diferite, în condițiile în care o confruntare militară dintre acestea ar putea fi fatală întregii omeniri (necesitatea intersistemică). Interesele unor agenți sociali pot fi conforme cu poziția lor socială, dar poziția lor nu în mod obligatoriu este adecvată cerințelor necesității, ritmurilor de dezvoltare socială pe care ea le face posibile. Cunoașterea socialului nu poate fi redusă doar la o cunoaștere de genul celei care se desfășoară în științele naturii și tehnice; ea implică judecăți de valoare, afirmarea și justificarea unui ideal social etc. Ea exprimă nu doar cunoașterea necesității, ci și atitudinea oamenilor față de legile și tendințele sociale.

Conducerea politică a României urmărește realizarea unui raport judicios între necesitate și libertate ghidîndu-se după accepțiunea lui teoretică marxistă pe care am prezentat-o succint în cele arătate mai înainte. Această apreciere de principiu, deși esențială, nu epuizează nici pe departe starea particulară a României din punctul de vedere al problemei la care ne referim. Sînt necesare anumite precizări fără de care înțelegerea situației ei specifice, a politicii pe care o desfășoară nu sînt posibile.

Mai întîi, trebuie subliniat faptul că în România agenții sociali, din rîndurile muncitorimii, țărănimii și intelectualității au asemenea interese care nu vin în opoziție cu legile și tendințele societății statornicite în

ultimele decenii, ale dezvoltării ei neîntrerupte și ale acelor raporturi dintre țările lumii care favorizează colaborarea economică, buna înțelegere și diminuarea sau înlăturarea pericolului unei conflagrații europene sau mondiale.

În al doilea rind, cunoașterea necesității o realizează, în mod deosebit, Partidul Comunist Român prin documentele sale, care constituie o analiză științifică, marxistă a realităților interne și internaționale și, în același timp, o afirmare a idealului construirii și dezvoltării societății noi, de tip socialist. Această cunoaștere, dublată de o clară conștiință axiologic-politică este adusă la cunoștința tuturor agenților sociali, astfel încît ei să acționeze în direcția propriilor lor interese care sînt, în mod fundamental, coincidente cu cele ale conducerii politice. Nu numai cunoașterea necesității, ci întregul proces de realizare a libertății se desfășoară sub conducerea Partidului Comunist Român.

În al treilea rind, Partidul Comunist Român aspiră la realizarea stării de libertate tipică noii societăți ce a apărut și se dezvoltă în România. Este vorba despre situația *kiā* din diagrama Carroll, pe care am prezentat-o mai înainte. Această aspirație înseamnă printre altele remedierea, printr-un ansamblu de modalități politice, științifice, ideologice etc., a abaterilor de la cazul ideal : acțiune în anumite privințe în neconcordanță cu cunoașterea necesității și interese adecvate necesității (*kiā*); cunoaștere care nu oglindește necesitatea deși interesele agenților sociali și acțiunea lor sînt conforme necesității (*kiā*); cunoaștere deficitară în reflectarea necesității și acțiunea care nu se suprapune cunoașterii necesității deși interesele sînt adecvate legilor și tendințelor sociale (*kiā*). Deoarece societatea românească contemporană nu a ajuns încă în stadiul comunist de dezvoltare, care presupune atît un înalt nivel de evoluție al economiei și, în general, al relațiilor sociale, cît și o înaltă conștiință de sine a fiecărui individ, în cadrul ei pot apărea și anumite necoincidențe între interesele unor agenți sociali și necesitate. Trebuie însă subliniat faptul că situațiile exprimate în laturile periferice ale pătratului mare din diagrama Carroll nu se referă în cazul României la interesele unor grupuri mari de oameni și nici nu vizează probleme fundamentale care pun în pericol societatea existentă, ci ale unor grupuri restrinse și ale unor indivizi care ocupă un anumit status și joacă un anumit rol. Interesele care nu coincid cu necesitatea sînt izvorite din autonomizarea unor intenții, dorințe, aspirații, atitudini etc. avînd un caracter preponderent personal și fiind astfel, într-o anumită măsură, în disonanță cu cele generale, sociale. Este vorba de tendințele unor indivizi de a obține un venit mai mare decît munca pe care o prestează, încercarea unora de a se substrahe obligațiilor și normelor existente pe calea unor relații de grup restrînse, utilizarea prestigiului unui status în scopuri personale etc. Într-un fel sau altul toate acțiunile principale ale Partidului Comunist Român urmăresc diminuarea și eliminarea acestor abateri de la necesitatea exprimate de pătratul mic precum și de cel mare, proprii societății românești.

În al patrulea rind, necesitatea ce caracterizează societatea existentă în România se afirmă ca o lege stadială a dezvoltării economice care impune trecerea din stadiul de țară în curs de dezvoltare, mai întîi în rîndul țărilor cu o dezvoltare medie, și, apoi, în cadrul celor dezvoltate.

Dînd curs acestei necesități conducerea politică a stabilit un ritm înalt de acumulare — circa o treime —, considerînd că această cale reprezintă singura soluție reală a progresului rapid al României. Acumularea rapidă nu este un scop în sine rezultat doar din comparația cu țările dezvoltate și nici nu are la bază ambiții ale unor agenți sociali. De ea se leagă firesc ridicarea nivelului de trai al tuturor cetățenilor, realizarea, în fapt, a disponibilităților tuturor indivizilor. Acest obiectiv reprezintă unul din elementele fundamentale ale filozofiei și politicii conducerii României.

În al cincilea rînd, dezvoltarea socială nu se reduce la sfera economicului. Ea cuprinde relațiile sociale, celelalte domenii de activitate — știință, învățămînt, drept, artă, servicii etc. În România există o preocupare permanentă pentru a da curs necesităților legate de schimbarea socială și a acestor laturi ale societății. Are loc o amplă acțiune de implementare și lărgire a autoconducerii întreprinderilor; sistemul de remunerație este axat neconcesiv pe ideea reducerii decalajului dintre veniturile mari și mici; s-au stabilit măsuri de cointeresare a muncitorilor în sensul participării lor la activitatea întreprinderii prin alocarea unei cote a beneficiilor atît pentru suplimentarea veniturilor proprii cît și pentru constituirea unui fond social al întreprinderii etc. Învățămîntul a fost reorganizat calitativ pe baza principiului imbinării procesului de învățămînt cu cercetarea științifică și producția. Pe această cale se urmărește pregătirea tineretului pentru nevoile reale ale dezvoltării României. Sistemul juridic se află într-un permanent proces de schimbare astfel încît să corespundă cît mai bine sarcinilor cu care se confruntă întreaga țară. Dînd atenție tuturor arilor de activitate conducerea politică și-a propus drept obiectiv apropiat dezvoltarea socialistă multilaterală a României. Ca o consecință, personalităților umane li se vor deschide perspective de dezvoltare care nu vizează doar unele laturi, ci ansamblul lor. Dezvoltarea multilaterală a personalității umane — ca obiectiv esențial al politicii României — decurge în mod firesc și logic din dezvoltarea multilaterală economică și socială a întregii țări.

În al șaselea rînd, străduința de a da curs necesității interne se împletește cu nevoia de a ține seama de situația internațională și cerințele care se manifestă pe acest plan. Politica externă a României ține seama de realitățile lumii de astăzi, de schimbările extrem de rapide care au loc pe arena internațională. În mod consecvent conducerea politică a României militează pentru crearea unui climat de pace în lume, pentru oprirea cursei înarmărilor, pentru statornicirea unei noi ordini politice și economice internaționale, pentru relații între state bazate pe principiile egalității în drepturi, respectului independenței și suveranității naționale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc.

Necesitatea și libertatea nu sînt date într-un anumit fel o dată pentru totdeauna. Necesitatea devine în mod permanent schimbîndu-și conținutul, calitatea. Libertatea, pentru a putea fi realizată trebuie să țină pasul și eventual să devanseze necesitatea, să o prevadă. Astfel stînd lucrurile, se poate spune că aspirația spre imperiul libertății este un proces care se realizează și se adîncește neîntrerupt. Aici nu există limite. Dacă ar fi să vorbim despre o limită aceasta nu ar putea fi alta decît depășirea, dezvoltarea.